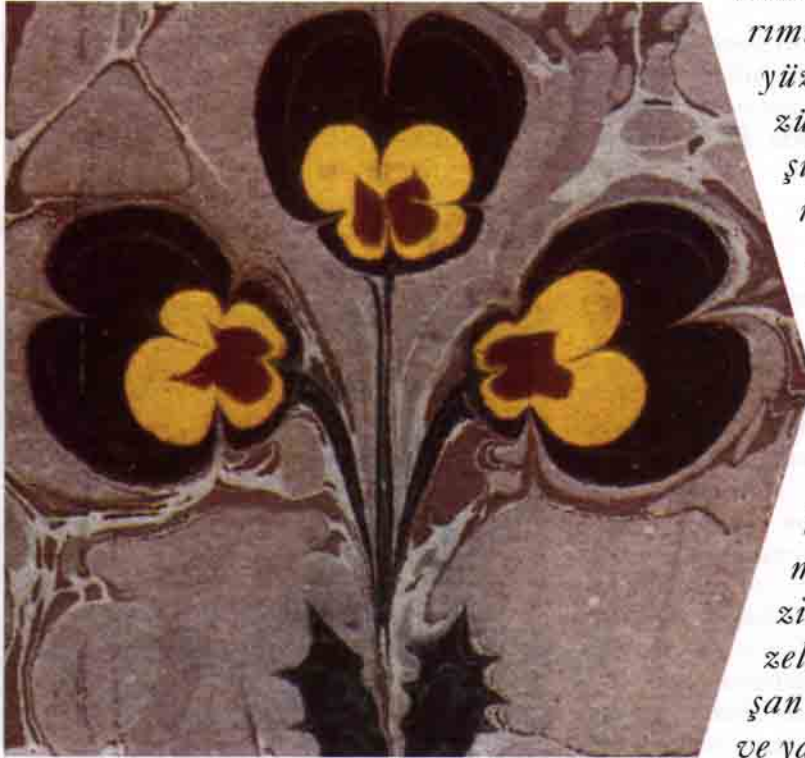

Sanat ve Kimya Birarada

Ebru

Bazı günler, şafak veya gurup vakti ufka bakarsanız, kırmızı, sarı, lâcivert ve mavi renklerin en güzel tonlarıyla bulutlardan bir ebrunun şekillendiğini görürsünüz. Yine bazı gecelerde, bulutlu gök yüzü kadar geniş bir ebru teknesine mehtabın, usta fırçasıyla lâcivert, mavi ve ışıklı beyazın bütün nüanslarını serpiştiriverdiğine elbet

tanık olmuşsunuzdur. İşte sanatçılarımız, bir anda değişip kaybolan gök yüzündeki bu güzellikleri yer yüzüne aksettirerek, onların ağaç yeşiline ve toprak rengine olan hasretini giderdikten sonra, bu harika tabloyu, doğadaki oluşumuna mümkün olduğunca bağlı kalarak, kâğıt üstünde de ebedileştirmeyi bilmişlerdir. Sanatçılarımız bunu yaparken, kimyanın ve fiziğin sunduğu imkânlardan yararlanmayı da unutmamışlardır. Sanatın kimya ve fizikle buluştuğu noktada, doğal güzellikleri suya resmeden, orada oluşan renk güzelliğini kâğıda aktaran ve yaşatan bir sanattır ebru.

TÜRK sanat tarihinde özel bir yeri olan ebru, bizim güzellik anlayışımızdan doğup, bizim güzellik arayışımızla gelişmiş kâğıt süsleme sanatlarının en önemlilerindendir. Geleneksel sanatlarla uğraşan sanatkârlar, yaptıkları eserlerin kalıcı olmasına özen göstermişler, bu uğurda akla hayale gelmeyecek girişimlerde bulunmuşlardır. Bu yolda geliştirdikleri yöntemler sayesinde bilginin ve bilimin sanata katkısını da ortaya koymuşlardır. Ebru, uyumlu renklerin dünyasının göze hoş gelen harika eserlerini bizlere sunması yanında, fiziğin ve kimyanın kanun-

larının da uygulandığı bir sanat olarak karşımıza çıkmaktadır. Ebruculuğun hangi tarihten beri bilindiğine dair henüz kesin bir belge yok elimizde. Çok eski tarihli kitap ciltlerinde yan kâğıdı (kapak ile kitabı birbirine bağlayan kâğıt) olarak rastlanan ebruyu, eski murakka (albüm) ların içindeki yazıların kenarlarında ve pervazlarında da görmek mümkündür.

Ebru, bulut anlamındaki Farsça 'ebr' sözcüğünden gelmektedir. 'Bulutumsu', 'bulut gibi' anlamlarını taşıyan 'ebrî' sözcüğü, bu sanata isim olmuştur. Sanatın ismi daha sonra ebru olarak değişmiş ve ebru kâğıdı veya ebruculuk denilmeye başlanmıştır.

Şemseddin Sami, Kâmus-ı Türkî adlı lügatinde ebrunun aslının Çağatayca 'ebre' (roba yüzü, kürk kabı) olduğunu belirtmiş ve hare gibi dalgalı ve damarlı (kumaş, kâğıt vb.), cüz ve defter kabı yapmak için kullanılan renkli kâğıt olarak açıklamıştır. Bu açıklama, sanatın Türkistan'da Çağatay devrine (15. yüzyıl) kadar gidebileceğini gösterir.

Albut Haemmerle, "Buntpapier" adlı eserinde, ebrunun güzel bir Türk sanatı olduğunu, kâğıda mermer gibi bir görünüm verdiği için mermer kâğıdı (papier marbled, marbled paper) olarak isimlendirdiklerini ve bu sanatı Batılıların bilmediğini yazmıştır. Yine aynı eserde, sanatın Türkistan'da doğduğu belirtilmiştir. Ebru, burada fazla bir gelişme göstermeden İpek Yolu ile Anadolu'ya ebrî ismini alarak geçmiş ve en güzel örneklerini Anadolu'da vermiştir.

Ebrunun tarihi hakkında bize ip ucu veren iki eser var bugün elimizde. Bunlardan biri Arifi'nin 1539-1540 tarihli Gûy-ı Çevgan adlı eseri (Topkapı Sarayı, Hazine 845'te kayıtlı) dir. Eserin her yaprağının kenarları ebrulu olup, bu durum,

Türk ebruculuk tarihinin daha öncelere gittiğini ortaya koymaktadır. 1608 tarihli, doğrudan ebruculukta kullanılan malzemeyi ve ebru yapımını anlatan, ayrıca kâğıt boyama ve aharleme (cilâlama) yöntemlerinden söz eden Tertib-i Risale-i Ebrî adlı diğer eserdeki bilgilere dayanarak da ebruculuğun en az 500 yıllık bir sanat olduğu söylenebilir.

Ebru, 1600-1700 yılları arasında en parlak dönemini yaşamıştır. Bunda en büyük etkenlerden biri, ebruyu Türkler aracılığıyla tanıyan ve ona "Türk kâğıdı", "Türk mermer kâğıdı", "Türklerin kâğıdı mermerleştirme sanatı" adlarını veren Avrupalıların istekleri olmuştur. O dönemde Batı'ya pek çok ebru örneği ve birçok krala da ebrulu hatıra defteri gönderilmiştir. O yıllarda, ciltçiliğin ve süslemenin de rağbet görmesi ebrunun da gelişmesine destek olmuştur.

Bu tarihlerden sonra, matbaanın icadı, baskı kitapların ortaya çıkması, ciltçiliğin ve ebrulu süslemelerin azalmaya başlamasına yol açmıştır.

Bu arada Avrupa'da da ebru gelişmeye başlamış, ancak baskı ebrular ortaya çıkmıştır. Bunlar Anadolu'daki ebru sanatının gerilemesine neden olmuştur.

Cumhuriyet döneminde Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi)'nde ders olarak okutulmaya başlanması, ebru sanatı için önemli bir adım olmuştur. Kendisi hattat olan ama ebruyla da uğraşan Necmeddin Okyay, akademide ebru hocalığı yapmış ve birçok sanatçı yetiştirmiştir. Mustafa Düzgünman, bunların en tanınmışlarıdır.

İsmiyle anılan motifleri bulmasından dolayı bu sanata büyük katkıları olan Hatip Mehmet Efendi, ismine Tertib-i Risale-i Ebrî'de rastladığımız Şebek Mehmet Efendi, Sadık Efendi, Hezârfen Edhem Efendi, Bekir Efendi, Necmeddin Okyay ve Mustafa Düzgünman ebrunun bilinen ünlü ustalarıdır.

Ebru sanatını günümüzde devam ettiren ve yeni ebruculara hocalık yapan sanatçılar arasında ise Timuçin Tanarşlan, Sacit Okyay, Sabri Mandıracı, Fuat Başer, Alparslan Babaoğlu, Taşkın Savaş, Uğur Gökteş, Nedim Sönmez ve Ahmet Çoktan akla gelen isimlerdir.

Ebruda Kullanılan Malzemeler

Ebru, kullanılan malzemeler açısından kimya ile iç içedir. Çünkü fırça, kâğıt, tarak, tekne ve gerekli kaplar bir tarafa bırakılırsa, kullanılan diğer malzemeler (hatta yukarıdakilerin hammadde özelliklerinden dolayı bazıları da) kimyayı yakından ilgilendirmektedir. Bunlar başta boya, kireçsiz ve köpük yaparak kitreyi bozmaması için ozonsuz olması gereken su, boya, kire ve sığır ödüdür.

Ebru yapımında, eskiden beri doğadaki renkli kayalar ya da topraklardan elde edilen ve toprak boya denilen boyalar kullanılmaktadır. Yağlı boyanın klasik ebruculukta

yeri yoktur. Çünkü bu tür boyalarla gerçek ebru elde edilemez. Bu sanatta suda eriyen anilin boyalar da kullanılamaz. Bu boyalar, üstüne serpileceği kitreli suyun içinde eriyerek kâğıdın yüzüne tutunamaz, dökülürler. Kısacası, ebruculukta kullanılacak boya ların suda erime-

Ebrunun Yapılışı ve Çeşitleri

Uğur Derman

Yaklaşık 100 kısım su için, 1 kısım kitre hesabı ile, kitre zamkı büyükçe bir kap içinde suya atılır ve ara sıra karıştırılarak en az bir gece bekletilir, erimesi sağlanır. Eskiden bu iş için temiz yağmur suyu tercih edilmiştir. Bu kitreli su, kalın bir bez torbadan süzülür, sonra ebru yapılacak tekneye dökülür. Eğer koyu ise, sâlep kıvamına gelinceye kadar su ilave edilir. Su içindeki kitre ölçüsü, yapılacak ebru cinsine göre 1/100'den 1/400'e kadar ayarlanır. Koyu renk ebru istenirse koyu kitre, açık renk ebru istenirse sulu kitre tercih olunur.

Evvelce ezilmiş boyalardan az miktarda, fincan gibi küçük kaplara alınıp, su yüzünde fazla yayılması isteniyorsa fazla öd, istenmiyorsa az öd ilavesiyle ve at kuyruğundan elde özel olarak yapılmış bir kil fırça yardımıyla teknenin üstünden kitreli suya serpilmeye başlanır. Bu serpme işinde, sulu boya fırçaları iyi sonuç vermemektedir.

Serpilen boya lar, içindeki ödün derecesine göre kitreli suyun üstünde yayılmaya başlar ve birbirinin arasına girer. Ödün bir vazifesi de, boya ların birbirine karışmadan, aynı ayrı renklerini koruyabilmelerini sağlamaktır. Ebru yapan kimse, teknede oluşan şekillere bir noktadan sonra uymak zorundadır. Bunda, kitreli suyun yoğunluğu kirlilik derecesi, boya ların öd ile karışma derecesi nihayet havanın sıcaklığı ve nemi rol oynar.

Anlatılan tarzda yapılan ebruya tarz-ı kadim (eski tarz) battal ebrusu denir; bu, bilinen en eski şekildir. Diğerlerinin aksine, tarz-ı kadim battal ebrusuna boya lar serpildikten sonra el ile bir müdahalede bulunulmaz, öylece bırakılır. Zamanımıza

yaklaştıkça daha değişik stilde battal ebruları da yapılmıştır. Battalda olduğu gibi boya lar serpildikten sonra, bir iğne veya tek at kuyruğu kılı teknenin içinde ileri geri, sağa sola keskin hareketlerle yürütülürse, buna tarama ebrusu veya gelgit ebrusu adı verilir. Bu hareketler düzenli ve dairesi olursa şal örneği denir. İğne vasıtası ile kenarlardan merkeze doğru helezoni şekiller çizilirse, bu da bülbül yuvası ismiyle anılır. Desen itibarıyla, bir mermer cinsi olan somakiye benzeyen damarlı ebrular da somaki ebrusu diye adlandırılır.

Boya lar serpilir de, üzerinde tarak biçimi sıkça iğneler bulunan bir tahta çubuk - iğneler suya girecek şekilde - teknenin üstünde dolaştırılırsa, taraklı ebru dediğimiz cins ortaya çıkar. Battal, tarama ve taraklı ebrunun sulu kitre üzerinde bilhassa hafif renklerle yapılan şekli, yazı yazmak maksadıyla kullanılır. Buna da hafif ebru ismi verilmektedir.

Bu sayılan tarzların üstüne, arzu edilirse kesif boya larla batırılan fırça ile renk ler serpilir. Fazla öd konulmadığı için bu boya lar yayılmadan nokta nokta kalırlar ki, bu

meleri ve yağ içermemeleri gerekir. Ebruda kullanılacak boya lar, son derece iyi ezilmiş, toz haline gelmiş olmalıdır. Çünkü iyi ezilmemiş boya lar, kitreli suyun üstünde duramaz, dibe çökerler; böylece kâğıtta ebrulaşma olmaz. Toz haline getirilmiş boya lar, biraz su ilavesiyle ma-

tarza serpmeli ebru denilir. Boya yerine nefit serpilirse bu da nefitli ebru ismiyle anılır.

Teknedeki kitreli su, ebru yapıldıkça yavaş yavaş kirlenerek öyle bir kıvama gelir ki, atılan boya lar artık istense de istenmese de kum gibi noktalanmaya başlar. Yani kumlu ebrunun yapılması 'kitrenin eşref saatine bağlıdır' dense yeridir! Durum böyle olunca, kumlu ebru yapmak için boya, damlalıklarla su yüzüne yakın mesafeden hep aynı noktaya damlatılır ve oradan kendi kendine yayılmaya başlar. Kumlu ebru yapılırken noktalar daha da irileşip (V) harfine benzer şekiller almaya başlarsa, buna da kılçıklı ebru adı verilir. Kumlu ve kılçıklı ebru, bilhassa levhalarda iç pervaz (bordür) olarak kullanılır.

Bir de hatip ebrusu denilen ebru cinsi vardır ki, Ayasofya Camii hatibi Mehmed Efendi'nin buluşu olduğu için bu isimle anılır. Bu ebruyu yapmak için, koyu olmayan bir renk tonu ile zemin atıldıktan sonra, kalın bir iğne yardımıyla kuvvetli boya larından, yakın aralıklarla kitreli suyun üstüne birer damla bırakılır, iç içe başka renklerle de konabilir (dört-beş kat). İnce bir iğne - eski yöntemde göre tek at kuyruğu kılı - bu kat kat renkli dairelerin içinde sağdan sola, yukarıdan aşağıya birkaç defa hareket ettirilir. Ortaya güzel görüntüler çıkar. Hatip ebrusunda en fazla çark-ı felek, yürek, taraklı yürek, yıldız şekilleri kullanılmıştır.

Hatip ebrusunun icadından sonra ebruda çiçek yapılmasına da çalışılmış, fakat fazla başarı sağlanamamıştır. Tahminen 1918 yılından itibaren Necmeddin Okyay Hocamız, bu şekli cidden islah ederek, lâle, karanfil, hercaî menekşe, gelincik, gonca gül, kasımpatı, sümbül gibi çiçek cinslerini ebruda tabii şekline en yakın güzellikte resmetmeye muvaffak olmuştur. Onun yetiştirdiği Mustafa Düzgünman da bu tarzda papatyalı ebruyu ilave etmiştir. Bu sanatta çiçekli ebrular, sanat tarihimizde Necmeddin Ebrusu ismiyle anılmaktadır.

Ebru ve Kimya

Mehmet Ay
A.Ü. Fen Fakültesi Kimya Bölümü

Eldeki bilgi ve belgelerle 15.-16. yüzyıla uzanan bir geçmişle, 16.-17. yüzyılda en parlak döneminde Avrupa'ya "Türklerin kağıdı mermerleştirme sanatı" olarak tanıtılmış olan ebru sanatımızın unutulmaya yüz tutmuş olmasının acısını bir temel bilimci - kimyacı olarak duymamak mümkün değildir. Bir ebru sanatkarının teknesinden fırçasına, kitreli suyundan, boya ve öd suyuna ve bunların işlenmesine kadar iç içe yaşadığı desenlediği kimyanın fizik kanunları ile birlikte, eskilerin tabiri ile "ince sanat"a güzel bir uygulaması değil midir ebruculuk? Ebruda kullanılan malzemeleri ve belirgin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

Tekne: Alüminyum veya galvanizeçinko kaplıdır. Eskiden budaksız çam ağacından yapılmış içi ziftle kaplı tekneler kullanılmış olmakla beraber, günümüzde hafif ve ucuz olmaları sebebiyle alüminyum olanlar tercih edilmektedir.

Fırça: Küflenmeye dayanıklı olması ve esnekliği dolayısı ile gül dalı; daha kalın telli olduğu için yaşlı at kuyruğu kılı almıp bağlama ipi olarak naylon veya misina kullanılarak hazırlanan fırçalar tercih edilir. Naylon kıl katılan fırçalar boyanın istenildiği gibi serpilmesini engellemekte olduğundan pek istenmez.

Kağıt: Emici özelliği fazla ve mat olan 60 veya 80 gr lık 1. hamur kağıtlar kullanılır. Yeni başlayanlar için 2. veya 3. hamur kağıtlar tavsiye edilir. Boyanın kağıda daha iyi tutunmasını sağlamak -fix etmek- için kağıt önceden % 10'luk $Al_2(SO_4)_3$ çözeltisi ile ıslatılır.

Kitre: Üstüne boya serpilecek suyun yoğunluğunu artırmak, yapışkan bir koyuluk (liüzüccet) vermek için kullanılan zamktır. Anadolu'da yetişen geven (astragalus) türü dikenli bitkilerin sapları kesilerek akan özsuğu, kendiliğinden akmış olanlarla beraber toplanılır. Havada katılaşmış, beyaz veya krem renkli plaka ya da şeritler halinde bulunur ve az yapışkan özelliği vardır. Eczacılıkta, kozmetikte ve tekstil de geniş kullanım alanı vardır. Ebruculukta plaka şeklinde olanları tercih edilmektedir. Kitrenin yumuşak su ile hazırlanan - % 1'lik çözeltisinin kıvamını

ayarlamak güzel ebrular yapabilmek için önemlidir. Hafif tutkalımsı olduğundan boyanın üzerinde lak görevi görmektedir.

Sığır Ödüsü: Kitreli suyun yüzeyindeki boyaların dibe çökmeden, yayılmasını sağlamak için, yüzey gerilimi oluşturan safra asitleri içeren sığır ödüsü kullanılır. Bozulmasını engellemek için öd suyu önceden kaynatılarak saklanır. Sığır ödüsü yerine aynı amaçla koyun ödüsü, kalkan balığı ödüsü, pikrik asit, tütün yaprağı suyu ya da haraza suyu da kullanılmaktadır. Öd suyundaki safra asitleri zaman içinde boyayı parçalamaya devam ederek kağıt üzerinde tamamen pürüzsüz, kadife yumuşaklığı görünümü sağlar. Yağ kullanılması ebruyu bozar; öd yerine sentetik olarak hazırlanan karışımlar aynı güzelliği vermektedir. Öd suyu tipta, tutkal sanayiinde ve boya imalatında da kullanılmaktadır.

Boylar: Klasik ebruda toprak boyalar-oksit boylar-kullanılır. Bunların yanı sıra pigment boylar da -organik ve anorganik çeşitleri vardır-kullanılır. Ebruculukta kullanılan boyların ortak özelliği suda çözünmemeleridir. Boyaların hazırlanması, mermer üzerinde "desteseng" adı verilen bir taşla ezilerek su ile macun kıvamına getirmek ve içine öd suyu katarak istenilen açılma sağlanmak suretiyle yapılır. Boyaların kağıda tutunabilmesi, dökülmemesi için terbiye edilme işleminin iyi yapılması gerekmektedir. Boyaların öd ayarları kullanım sırasına göre yapılır. Aynı renk boyların az ödlü - kuvveti az ve çok ödlü - kuvveti fazla - şeklinde ayarlanması gerekmektedir. Renk aralarında doğal noktalar bırakmak, boşluklar oluşturmak için neft yağı - terebentin - serpilir veya su yüzeyine limon kabuğu sıkılarak çıkardığı esansın aynı işi yapması sağlanır. Sıralanan bu malzemeleri kullanarak seyrine doyum olmayan güzelliklerin yapılması ebru sanatkarının ustalığına bağlıdır.

Ebru sanatının gelişmesi ve yaygınlaşması için, hemen hemen tamamı yurt dışından getirilen malzemelerin, yurt içinde üretiminin gerekliliği açıktır. Sanatkar-bilim adamı-sanayici üçgeninde özellikle son ikilinin gerekli imalat teknolojilerinin geliştirilmesi ve hayata geçirilmesinde gösterecekleri özveri ve başarı, ebru sanatkarının ve ölmeye yüz tutmuş öz be öz kendi sanatımız olan ebruculuğun yaşatılmasını sağlayacaktır.

cun kıvamına gelinceye kadar desteseng (el taşı) adı verilen mermerden bir aletle mermer bir plaka üzerinde ezilir. Macun kıvamında ezilmiş ve inceltilmiş boylar, kaplarda ayrı ayrı renklerde saklanır. Suda erimediği için boylar, zamanla dibe çöker ve ebrulu kâğıt yapılacağı vakit sulandırılarak kullanılırlar.

Ebruda güzel renk kompozisyonları oluşturmak çok önemlidir. Teknik olarak güzel bir ebru yapılsa da seçilen renkler uyumsuz ise harcanan emek boşa gider. Belki de buradaki incelik, sanatçının sanatı ve renk zevkinin paralel olarak gelişmesidir.

Ebru yapımında en çok kullanılan boya hammaddeleri oksit kırmızı (demir oksitleri içeren kırmızı toprak, gülbahar da denir), oksit sarı (doğada bulunan arsenik sülfür, diğer adıyla zırnık), oksit siyah (eski is mürekkepçiliğinde kullanılan is), lahur çividi (Pakistan'ın Lahor şehrinde gelen doğal çivit), çamaşır çividi, üstübeç (bazik kurşun karbonatın doğadaki şekli; beyaz renk için kullanılır), lök (asıl ismi lek olup, Hindistan'da bitki yapraklarında şebnem olarak oluşur ve kuruyunca toplanır; vişne çürüğü rengi olarak kullanılır) ve Çamlıca toprağı (tütün rengi olarak ve kil miktarı az olan topraktan elde edilen boylara kıvam ve tutma özelliği kazandırmak için kullanılır)dır. Bu maddelerin karışımlarından da değişik renkler elde edilmektedir. Oksit kırmızı ve lahur çividi karıştırıldığında kahverengi elde edilir. Oksit kırmızı ile

oksit sarı turuncuyu, lahur çividi ile oksit sarı yeşili verir.

Kitre, üzerine boya serpilecek olan suya ağıdalılık, yani yapışkan bir koyuluk vermek için kullanılan doğal bir zamk maddesidir. Anadolu'da yetişen geven (astragalus) bit-

kisinin çeşitlerinin gövdelerinden sızan ve hava ile temasta katılaştan beyaz ya da krem renkli plaka veya şeritler halinde bulunan bir maddedir. Eczacılıkta, dokuma ve kozmetik sanayilerinde kullanımı yaygındır. Ebruculukta plaka halinde olan-

ları yeğlenir. Kitre yanında aynı görevi yerine getirmek için keten tohumu, salep, ayva çekirdeği, deniz kadayıfı ve hilbe (boy tohumu) gibi maddeler de kullanılmaktadır.

Kitreli suyun üzerine serpilecek boyaların çökmeden yayılmasını ve birbirlerine karışmamasını sağlamak için, yüzeyde gerilim sağlayan safra asitleri içeren sığır ödü kullanılır. Öd, bozulmaması için pastörize edilerek saklanır. Eskiden bu işlem, kapalı bir kaptaki ödün sıcak hayvan gübresinin içine yatırılması şeklinde olurdu. Öd, tıpta kullanılan hazımsızlık ilaçlarının birçoğunun hammaddesidir. Ebruda sığır ödü yanında, aynı amaçla koyun ödü, tavuk ödü, kalkabalığı ödü, pikrik asit, tütün yaprağı suyu ya da haraza suyu da kullanılmaktadır.

Ebruda asıl olarak kullanılan bu maddeler (boyalar, kitre, öd ve ayrıca su) ve bu maddelerin birbirleriyle etkileşimleri, oynadıkları roller göz önüne alındığında, bu sanatın özellikle kimya ile ve teknedeki oluşum açısından fizik ile ne kadar iç içe olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu konuda Sayın Uğur Derman'ın bir anısı gerçekten kayda değerdir: "Doğrusu bu sanat, bizde ilmi açıdan tetkik edilmemiştir. Meşhur ebrucularımızdan Özbek Şeyhi Hezarfen Edhem Efendi, 'Ebru sihir gibidir; bazen tutar, bazen tutmaz' demiş ise de, teknede olanlar nihayet bir fizik hadisesidir. İlmi cihetten ele alınırsa, mutlaka bir neticeye varılması icap eder. Amerika'da Yale Üniversitesi'nin Fizik-Kimya profesörlerinden Oktay Sinanoğlu, milli

Bilimsel Açıdan Ebru

Timuçin Tanarslan
Ebru Sanatçısı

Bugüne kadar biz ebruyu, su üzerine yapılan ve kâğıda aktarılan bir resim olarak gördük. Oysa ebru, temelde bir kâğıt süsleme sanatı olmasına rağmen cama, çiniye, seramiğe, ahşaba, deriye, beze alınabilir. Buradaki temel nokta ebrunun kâğıttaki özelliğinin yitirilmemesidir. Ebru konusunda bilimsel açıdan, işin fizik ve kimya tarafına hiç girmedik. Ebru, fiziksel ve kimyasal olayların da rol oynadığı bir dengeler bütünüdür.

Ebruda kullanılan kitre maddesi suya yoğunluk veren bir zamktır. Kullanılan su ve kitre miktarına göre yoğunluk ayarlanabilmektedir. Kitre yoğunluk sağlarken, boyaya kattığımız öd miktarı da boyanın yüzey gerilimini yani açılımını sağlar. Bu, boyanın şemsiye gibi açılarak, yoğunlaşmış suda batmamasına ve yüzeyde yüzmesine yol açar. Bunlar fiziksel ve kimyasal olaylardır. Kitre, kuru havadan olumsuz etkilenir ve suyu uçarak katılır. Bu da ebruyu olumsuz etkiler. Bu nedenle hazırlanan kitrenin suyunu kaybetmemesi için ortamın nemli olması gerekir.

Kitre, doğadan elde edilen organik bir maddedir. Bu haldeyken ömrü uzundur; ancak ebru yapımı için hazırlandıktan sonra ömrü kısadır; çünkü kimyasal reaksiyonlara açıktır. Belli bir süre sonra bozulacaktır. Burada da kimyasal bir olguyla karşı karşıyayız. O halde bu bozulmanın önüne geçmek için ne yapılması gerektiği de kimyanın işidir.

Ebruda kullanılan diğer madde öddür. Her ödün kendine özgü özellikleri vardır. En çok kullanılan sığır ödüdür. Öd, safra asitleri içerir. Kullanılacak boyaya katıldığında boyayı inceltmekte, eritmekte ve bir kıvamda olmasını, yapıştırıcı bir özellik kazanmasını sağlamaktadır. Bunlar da fiziksel ve kimyasal durumlarıdır. Boyanın

içerisine kattığımız öd, kitreli su yüzeyinde, boyanın, kattığımız öd miktarına göre açılmasını sağlar. O halde aynı miktar boya ile, öd miktarı artırırsa o rengin daha açık tonlarını elde etmiş oluruz. Bu, bir balonun şişirildikçe renginin açılmasına benzer. Bunun çok iyi ayarlanması gerekmektedir ki, dilediğimiz tonları elde edebilelim. Bu sebeplerden dolayı, ebru sanatçısının, iyi bir netice alabilmesi için, bu fiziksel ve kimyasal dengeleri iyi kurması lazımdır.

Organik bir madde olduğu için ödün de belli bir sürede bozulma riski vardır. Bunun önüne geçmek için eskiler ödü, kapalı bir kap içerisinde sıcak gübreye yatırılırdı. Bugün ise bunu, yine kapalı kaptaki kaynatarak yapıyoruz. Bu işlem, ödün daha kuvvetli açıcı özellik kazanmasını da sağlamaktadır.

Boyalara gelince; boyalar genellikle tabiidir. Bunlar bitkisel ve toprak boyalardır. Bitkisel olanları çivit ve löktür. Çivit, mavi ve tonlarıdır. Lök ise koyu kırmızı - kahverengi arası tonları verir. Toprak boyalar ise jeolojik zenginliğinden dolayı Anadolu'nun her tarafında değişik renklerde toprak ve kayalardan elde edilir. Bunlar, tabiatın çağlardan beri kendi kimya laboratuvarında meydana getirdiği maddelerdir. Genellikle sarı, kırmızı, kahverengi ve tonlarıdır. Bu boyalar solmaz boyalardır. Bunlar çini sanatımızın da temel boyalarındandır.

Toprak boyaların, Türk ebru sanatına verdiği en önemli özellik hav özelliğidir. Avrupa ebruları ofset özelliği gösterirken (kimyasal boyalar nedeniyle), Türk ebrusu ise toprak boyalar nedeniyle hav özelliği taşır. Ebru, geçmişte olduğu gibi bugün de çağdaş bir sanattır. Bilimsel olarak ele alınması gerekmektedir. Bunun en kolay yolu üniversitemize girmesidir. Daha önce ve günümüzde kullanılan malzemelerin laboratuvar ortamında incelenerek, bunlara daha kolay ulaşmanın yolları (eşdeğer yeni maddeler bulunarak) kimya biliminin yardımıyla ortaya çıkarılabilir.

Sanat Olarak Ebru

Nihat Boydaş
G.Ü. Güzel Sanatlar ve Resim Bölümü

İslâm plastik sanatlarının, görünen âlemi tasvire gitmeden, soyuta yönelmesi, Batı plastiğinin çağımıza doğru uzanan değişim çizgisiyle mukayese edilirse, daha da anlam kazanmaktadır. Daha önceleri yeryüzünde görünen şeylerin gösterilmemesinden ve bunların seyirinden hoşlanan Batı, 20. yüzyıl başlarına doğru Paul Klee'nin de işaret ettiği gibi, "görünmeyen görünür kılmanın" peşine düşmüştür. Batı plastik sanatlarının, özellikle resim ve heykelinin, İslâm sanatlarıyla - yüzeysel olsa da - yakınlaştığı nokta burası olsa gerek. Fakat bu böyle olmakla beraber, bizim sanatlarımızın hiç değilse önyapı bakımından değerlendirilmesi, analizi için yeni arayışlar gerekmektedir. Meselâ, öteki sanatlarda da olduğu gibi ebru sanatımız için bu çeşit değerlendirmeler, analizler yok denecek kadar azdır. Ebru nedir? Süsleme midir, resim midir, yoksa plastik bir anlatım mıdır? Veya ebru bizim kültürümüze özgü, başlı başına bir sanat mıdır?

Süsleme yönü ağır bastığı kabul edilince, bu alanda araştırmalar ne kadar azdır. Bu sorulara cevap aranması için ebru sanatının önyapı bakımından analiz edilmesi düşünülebilir. Ebrunun kendine özgü malzemesi olduğu bilinmektedir. Konu, sadece bu malzeme veya ebrunun nasıl yapıldığı meselesi midir? Bunlar çok önemli tabii ki. Fakat, daha önemlisi ebrunun, bir sanat eserinde aranılan değerler açısından analizidir. Ebru renk, leke (ton),

biçim, yön, espas, valör, kroma gibi önyapı elemanları seviyesinde olduğu kadar, bu elemanların birbirleriyle ilişkileri sonucu görünüşe ulaşan birlik, tekrar, ahenk, kontrast gibi estetik ilkeler açısından da incelenmelidir. Ebru sanatının güzelliği, önyapı elemanlarının ve bu unsurların birbirleriyle ilişkisinde aranmalıdır. Bu açıdan ebru ne kadar zenginse, bu bakış açısına yönelik araştırmalar da o kadar eksiktir. Oysaki elimizde konuyla ilgili bir hayli bilgi vardır. Bu tür bilgiler, hiçbir yenilik katılmadan tekrarlanıp durmaktadır. Kültürümüzü tanımak, tanıtmak, korumak açısından, bu çalışmalar elbette yararlıdır. Ya kültürü işlemek, zenginleştirmek, onlardan birşeyler çıkarmak? İşte asıl mesele burada ve yapılması gereken bunlardır. Batı'nın silinmeye yüz tutmuş ayak izlerinde yürüyerek, kendi geleneksel kültür birikimine yüz çeviren, milli sanatın özgünlüğünün evrensel varmanın ilk aşaması olduğunu bilmeyen bir anlayışla geleneksel sanatlarımızı, dolayısıyla ebruyu değerlendirmek imkansız görünmektedir.

Anadolu'da yeni bir anlayışla ele alınmış, bunun yanı sıra Avrupa'da Art-Nouveau sanatçıları tarafından da değişik tarzlarda işlenmiştir. Klasik ebru anlayışının yanında günümüzde, özellikle Batı dünyasında artık ebru teknesinden yağlı boya, guaş veya sulu boya benzeri adına "ebru resim" diyebileceğimiz resimler çıkmaktadır.

Bilgi ve uzun yılları gerektiren tecrübeli kullanımıyla çok güzel sonuçlar veren ebru sanatı, bu sanatın felsefesini, tekniğini, tecrübesini kazanmış sanatçılar tarafından çok başarılı bir şekilde kullanılabilir. Ancak yeni yeni görülmeye başlanan ebru resimlerde dikkat edilmesi gereken husus, ebrunun geleneksel gelişim çizgisini göz ardı etmemek ve onun özelliklerinden ve kendine ait güzelliklerinden ödün vermemektir. Bu açıdan yaklaştığımızda, zor teknikleri de deneyerek günümüzde çalışmalarını sürdüren genç kuşak sanatçıların bir kısmının bir yandan ebruyu yaşatmaya çalışırken, diğer yandan da çağımızın soyut resmine yaklaşan bir görüşle çalışmalar yaptıklarını söyleyebiliriz.

Necati Sungur

kültür ve sanatımıza karşı yakın alâka duyduğundan, bir münasebetle ebrunun da yapılaş tarzını görmek istediğini söylemişti. Yıllar önce Mustafa Düzgünman'ın ebru çalışmasına beraberce gittik. Ebru teknesinin başında, gördüklerinden heyecan duyan Prof. Sinanoğlu, 'İşte bu, ilmi olarak ele alınacak bir konu ve sahama giriyor.' dedi. Bu hususta bildiklerimi kendisine yazılı olarak da verdim; ancak bir daha görüşemediğimiz için, çalışmalarının neticesini öğrenemedim."

Ebru Sanatında Yenilikler

Ebru, gerek Anadolu'da gerekse Avrupa'da geçirdiği yüzyıllarca yillik süreç içinde yapımında kullanılan malzemede olduğu kadar elde edilen motifler ve ebru kâğıdının kullanım alanları bakımından devamlı olarak değişim ve yeniliklerle karşılaşmıştır. Zamanımıza ulaşan en eski örnekleri 17. yüzyıla ait olan çiçekli ebrular, 20. yüzyıl başlarında

- Kaynaklar
Arseven, C. Esat, Sanat Ansiklopedisi maddesi.
Çoktan, Ahmet, Türk Ebru Sanatı, İstanbul, 1992.
Derman, M. Uğur, Türk Sanatında Ebru, İstanbul, 1977.
Düzgünman, Mustafa, "Ebru Nasıl Yapılır?", Sanat Çevresi, 84, İstanbul, 1985.
Ersoy, Ayla, "Ebru Sanatı", İlgı, 58, İstanbul, 1989.
Göktaş, Uğur, "Ebru Sanatımız", Sanat Dünyamız, 30, İstanbul, 1984.
Göktaş, Uğur, "Hatip Ebruları", İlgı, 63, İstanbul, 1990.
Haemmerle, Albut, Buntpapier, München, 1961.
Savaş, Taşkın, Ebru Sanatı 1980 (Broşür), İstanbul 1980.
Sonmez, Nedim, "Ebru Sanatında Yenilikler", Sanat Dünyamız Sayı 34, İstanbul, 1985.
Tanarslan, T., "Bir Ebrucu Gözüyle Ebru", Antika, İstanbul, 1987.